

specie videri, quam voluntas elegerit, non natura formaverit.] Potuit dicere, non natura monstraverit; sed maluit dicere, formaverit, ne ipsam speciem, in qua Deus elegit apparere, de sua natura formare putaretur. et ex hoc utique convinceretur convertibilis esse mutabilisque substantiæ: quod ipse Deus a fide priorum misericors et benignus averterit.

XX. Invisibilis est igitur natura Deus, non tantum Pater, sed et ipsa Trinitas unus Deus. Et quia non tantum invisibilis, verum etiam incommutabilis; sic apparet quibus voluerit, in qua voluerit specie, ut apud eum integra maneat ejus invisibilis incommutabilisque natura. Desiderium autem veraciter piorum, quo videre Deum cupiunt, et inhiante ardescunt, non opinor, in eam speciem contuendam flagrat, qua ut vult apparet, quod ipse non est; sed in eam substantiam, qua ipse est quod est. Hujus enim desiderii sui flammam sanctus Moyses fidelis famulus ejus ostendit, ubi ait Deo, cum quo ut amicus facie ad faciem loquebatur: « Si inveni gratiam » ante te, ostende mihi temetipsum¹. » Quid ergo? Ille non erat ipse? Si non esset ipse, non ei diceret: « Ostende » mihi temetipsum, » sed ostende mihi Deum: et tamen si ejus naturam substantiamque conspiceret, multo minus diceret: « Ostende mihi temetipsum. » Ipse ergo erat in ea specie, qua apparere voluerat; non autem ipse apparebat in natura propria, quam Moyses videre cupiebat. Ea quippe promittitur Sanctis in alia vita. Unde quod responsum est Moysi, verum est, quia nemo potest faciem Dei videre et vivere; id est, nemo potest eum in hac vita videre vivens sicuti est². Nam multi viderunt, sed quod voluntas elegit, non quod natura formavit. Et illud quod Joannes ait; si recte intelligitur: « Dilectissimi,

¹ Exod. xxxiii, 13, juxta Lxx. — ² Ibid. 20.

» nunc filii Dei sumus et nondum apparuit quod erimus. » Scimus quia cum apparuerit, similes ei erimus; quoniam videbimus eum sicuti est¹: » non sicut eum homines viderunt, quando voluit, in specie qua voluit, non in natura, qua in semetipso, etiam cum videretur, latuit; sed sicuti est, quod ab eo petebatur, cum ei diceretur: « Ostende mihi temetipsum, » ab eo, qui cum illo facie ad faciem loquebatur.

XXI. Non quia Dei plenitudinem quisquam, non solum oculis corporis, sed vel ipsa mente aliquando comprehendit. Aliud est enim videre, aliud est totum videndo comprehendere. Quandoquidem id videtur, quod præsens utcumque sentitur: totum autem comprehenditur videndo, quod ita videtur, ut nihil ejus lateat videntem, aut cujus fines circumspici possunt; sicut te nihil latet præsentis voluntatis tuæ, circumspicere autem potes fines anuli tui. Exempli gratia duo posui, quorum alterum ad mentis obtutum, alterum ad corporales oculos pertinet. Visus enim, sicut ille ait, ad utrumque referendus est, id est, et ad oculos et ad mentem.

XXII. Porro si propterea Deum nemo vidit unquam, quia, sicut ait disputator, cujus verba consideramus: [Plenitudinem Divinitatis ejus nemo conspexit, nemo mente aut oculis comprehendit; vidit enim ad utrumque referendum est:] restat inquirere quomodo Angeli Deum videant, propter illud quod ex Evangelio commemoravi: « Angeli eorum semper vident faciem Patris mei². » Si enim et ipsis non sicuti est, sed latente sua natura, in specie qua voluerit apparet; magis magisque requirendum est, quomodo eum nos videbimus sicuti est, et sicut Moyses desideravit, cum peteret ut Deus, qui in conspectu ejus erat, ostenderet illi semetipsum. Hoc enim

¹ 1 Joan. iii, 2. — ² Matth. xviii, 10.

nobis summum præmium in resurrectione promittitur, quod erimus æquales Angelis Dei¹ : ac per hoc si nec ipsi eum vident sicuti est, quomodo nos ita visuri sumus, cum eis æquales in resurrectione facti fuerimus? Sed vide quid consequenter dicat noster Ambrosius : [Denique, inquit, cum additur : « Unigenitus Filius ipse narravit² ; » mentium magis quam oculorum visio declaratur. Species enim videtur, virtus vero narratur : illa oculis, hæc mente comprehenditur.] Qui paulo ante dixerat visionem ad utrumque referendam, nunc eam non menti, sed oculis dedit : non, ut opinor, negligenter sua verba respiciens ; sed quia usitatus in loquendo solemus oculis attribuere visionem, sicut speciem corpori. Nam et hic mos loquendi crebrius usurpatur in rebus, quæ locis continentur, varianturque coloribus. Sed si nulla species esset mente contuenda, non diceretur ille speciosus forma præ filiis hominum³. Neque enim hoc secundum carnem dictum est, et non secundum speciem spiritalem. Dicitur ergo et species pertinens ad mentis obtutum ; sed quia usitatus in corporibus dicitur, vel in similitudinibus corporum ; ideo dixit : [Species videtur, virtus vero narratur : illa oculis, hæc mente comprehenditur.] Proinde narrante Unigenito, qui est in sinu Patris, narratione ineffabili, creatura rationalis munda et sancta, impletur visione Dei ineffabili, quam tunc consequemur cum æquales Angelis facti fuerimus. Quia sicut videntur ista visibilia corporis sensibus nota, Deum nemo vidit unquam : quoniam si aliquando eo modo visus est, non sicut ista natura videtur, sed voluntate visus est, specie qua voluit apparens, latente natura atque in se incommutabiliter permanente. Eo autem modo, quo videtur sicuti est, nunc fortasse videtur a quibusdam An-

¹ Luc. xx, 36. — ² Joan. i, 18. — ³ Psal. xlv, 3.

gelis : a nobis autem tunc ita videbitur, cum eis facti fuerimus æquales.

XXIII. Deinde cum addidisset, quia nec potestates cœlorum, sicut Seraphim, nisi cum volunt et quemadmodum volunt videntur, ut hinc etiam conjiceretur quanta sit invisibilitas Trinitatis, [Tamen, inquit, et si potestas non est videndi, est gratia promerendi ut videre possimus. Et ideo qui habuit gratiam, meruit copiam : nos copiam non meremur, quia Deum videndi gratiam non habemus.] His itaque verbis quia non sua docet, sed Evangelium exponit, non hoc voluit intelligi, quod quidam eorum videbunt Deum, quidam vero non videbunt, quibus credentibus dedit potestatem filios Dei fieri ; [cum ad eos omnes pertineat quod dictum est : « Videbimus » eum sicuti est¹. » Sed dicendo, nos copiam non meremur, quia Deum videndi gratiam non habemus.] de hoc sæculo se loqui significavit, ubi quibusdam Deus, licet non in sua natura, se in qua voluit specie dignatus est apparere ; sicut Abrahæ, sicut Isaïæ, aliisque similibus ; cæteris vero innumerabilibus, quamvis ad suum populum et hæreditatem æternam pertinentibus, nulla vel tali specie demonstrat. In futuro autem sæculo, qui regnum accepturi sunt, quod eis ab initio præparatum est, omnes cum corde mundo videbunt ; nec in illo regno nisi tales erunt.

XXIV. Attende itaque quid adjungat jam de illo sæculo dicere incipiens : [Et quid mirum, inquit, si in præsentisæculo, nisi quando vult, Dominus non videtur? In ipsa quoque resurrectione non facile est Deum videre, nisi eis qui mundo sint corde. Et ideo « Beati mundo » corde ; ipsi enim Deum videbunt. » Quantos beatos jam numeraverat, et tamen his videndi Deum non pro-

¹ 1 Joan. iii, 2. — ² Gen. xviii, 1 ; Num. xii, 8, et Isaï. vi, 1.

miserat facultatem. Si ergo ii, qui mundo sunt corde, Deum videbunt; utique alii non videbunt. Neque enim indigni Deum videbunt; neque is, qui Deum videre noluerit, potest Deum videre.] Cernis quam circumspecte loquatur jam de iis, qui in futuro sæculo videbunt Deum: neque enim omnes, sed qui digni sunt. Resurgent enim et digni et indigni regno illo, ubi videbitur Deus: « Quoniam omnes qui in monumentis sunt, au- » dient vocem ejus et procedent; » sed cum magna differentia: « Nam qui bene fecerunt, in resurrectionem » vitæ: qui vero male egerunt, in resurrectionem judi- » cii ¹. Hic judicium poenam æternam significat: sicut » etiam illud dictum est: Qui non credit, jam judicatus » est ². »

XXV. Quod ergo ait sanctus Ambrosius, [Neque is, qui Deum videre noluerit, potest Deum videre,] quid aliud intelligi voluit, nisi quia his qui mundando cordi curam tantæ rei dignam non vult impendere, non vult Deum videre. Vide proinde quid adjungat; [Nec in loco, inquit, Deus videtur, sed mundo corde.] Quid evidentius, quid expressius dici potuit? Ab hac igitur visione diabolus et angeli ejus et omnes cum eis impii sine ulla nebula dubitationis exclusi sunt; quoniam mundo corde non sunt: ac per hoc quod scriptum est in libro Job ³, venisse Angelos in conspectum Dei, et venisse cum eis diabolum, non ideo diabolus Deum vidisse credendus est. Ipsi enim dicti sunt venisse in conspectum Dei, non Deus in conspectum eorum. Veniunt autem in conspectum nostrum quæ videmus, non a quibus videmur. Venerunt ergo, sicut in multis codicibus legitur, ut assisterent coram Deo, non ut coram ipsis Deus. Nec est opus hoc loco immorari,

¹ Joan. v, 28. — ² Id. iii, 18. — ³ Job. i, 6, et ii, 1.

ut pro viribus nostris conemur ostendere quomodo et hoc temporaliter fiat, cum in Dei conspectu sint omnia semper.

XXVI. Nunc enim quæritur quomodo videatur Deus non ea specie, qua et in isto sæculo quibusdam voluit apparere, quando non solum cum Abraham ¹ aliisque justis, verumetiam cum Cæin fratricida locutus est ²: sed quomodo videatur in illo regno, ubi eum videbunt filii ejus sicuti est. Tunc quippe satiabitur in bonis desiderium eorum; quo desiderio flagrabat Moyses, cui loqui ad Deum facie ad faciem non sufficiebat, et dicebat: « Os- » tende mihi teipsum manifeste, ut videam te ³: tanquam diceret, quod in Psalmo ex eodem desiderio canitur: « Satiabor cum manifestabitur gloria tua ⁴. » Quo desiderio ardebat et Philippus, et sic satiari cupiebat, dicens: « Ostende nobis Patrem, et sufficit nobis ⁵. » De hac visione loquens ejus etiam ipse amator et desiderator Ambrosius, [Non in loco, inquit, Deus videtur,] sicut ad ilicem Mambre, sicut in monte Sina, [sed mundo corde.] Et sequitur sciens quid desideret, et quid æstuet, et quid speret, [Nec corporalibus, inquit, oculis Deus quæritur,] quibus se ostendit Abrahæ, Isaac, Jacob, et aliis in hoc sæculo: [nec circumscribitur visu] propter illud quod dictum est: « Posteriora mea videbis ⁶: [nec tactu tenetur,] sicut luctatus etiam est cum Jacob: [nec auditur affatu,] sicut non solum a tot sanctis, verumetiam a diabolo auditus est: [nec sentitur incessu,] sicut aliquando cum in paradiso deambularet ad vesperam.

XXVII. Vides quemadmodum vir sanctus enitatur nostras mentes ab omnibus carnis sensibus sevocare, ut aptas faciat ad videndum Deum. Et tamen quid agit talis extrinsecus plantator et rigator, nisi intrinsecus ope-

¹ Gen. xviii, 1. — ² Id. iv, 6. — ³ Exod. xxxiii, 13. — ⁴ Psal. xvi, 15. — ⁵ Joan. xv, 8. — ⁶ Exod. xxxiii, 23.

retur, qui dat incrementum Deus? Quis enim sine adjutorio Spiritus Dei cogitare valeat esse aliquid, magisque esse quam omnia quæ per corpus sentiuntur, quod nec in loco videatur, nec quærendum sit oculis, nec audiatur affatu, nec tactu teneatur, nec sentiatur incessu, et videatur tamen, sed mundo corde? Neque enim de hac vita ille loquebatur, cum hoc diceret, quandoquidem ab hoc sæculo, in quo Deus apparuit, non sicuti est, sed in specie qua voluit, quibus voluit, satis discrevit sæculi futuri vitam discretionem apertissima ubi ait, [Et quid mirum, si in præsentis sæculo, nisi quando vult, Dominus non videtur? In ipsa quoque resurrectione non facile est Deum videre, nisi iis qui corde sint mundo. Et ideo « Beati » mundo corde; quoniam ipsi Deum videbunt. »] Hinc jam de illo sæculo dicere exorsus est, ubi Deum videbunt, non omnes qui resurgent; sed qui resurgent ad vitam æternam: non indigni, de quibus dictum est: « Tollatur impius, ne videat claritatem Domini¹; » sed digni, de quibus dixit ipse Dominus, cum præsens non videretur: « Qui diligit me, mandata mea custodit: » et, « Qui diligit me, diligetur a Patre meo, et ego diligam eum, » et ostendam me ipsum illi²: » nec ii quibus dicitur: « Ite in ignem æternum, qui præparatus est diabolo et angelis ejus; » sed quibus dicitur: « Venite Benedicti Patris mei; percipite regnum, quod vobis præparatum est ab initio mundi³: » illi quippe ibunt in ambustionem æternam, justi autem in vitam æternam. Et quæ est vita æterna, nisi quod ipsa Vita alibi dicit: « Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te unum Deum » verum et quem misisti Jesum Christum⁴? » sed sic quomodo promisit ostensurum se ipsum dilectoribus suis cum

¹ Isaï. xxvi, 10, juxta lxx. — ² Joan. xiv, 21. — ³ Matth. xxv, 41 et 34. — ⁴ Joan. xvii, 3.

Patre unum Deum, non quomodo in hoc sæculo in corpore visus est a bonis et a malis.

XXVIII. Et in judicio enim futuro, quo sic venturus est, quomodo visus est iens in cœlum, hoc est, in eadem forma filii hominis, eandem formam videbunt, quibus dicturus est: Esurivi, et non dedistis mihi manducare¹: » quia et Judæi videbunt in quem pupugerunt²: » non illam Dei formam, in qua non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo³. In illa Dei forma tunc et videbunt eum, qui videbunt eum sicuti est. Nec ideo videbunt, qui pauperes spiritu in hac vita fuerunt, quia mites, quia lugentes, quia esurientes et sitientes justitiam, quia misericordes, quia pacifici, quia persecutionem passi propter justitiam, quamvis et hæc omnia iidem ipsi sint; sed quia mundo sunt corde. Ideo quippe inter illas beatitudines, cum omnia faciant, qui cor mundum habent, non est tamen alicubi positum: « Deum videbunt, » nisi ubi dictum est: « Beati mundo corde⁴; » quoniam mundo corde videbitur, qui nec in loco videtur; nec oculis corporalibus quæritur, nec circumscibitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu. Deum enim nemo vidit unquam, vel in hac vita, sicut ipse est, vel etiam in Angelorum vita, sicut visibilia ista, quæ corporali visione cernuntur: quia unigenitus Filius; qui est in sinu Patris ipse narravit. Unde non ad oculorum corporalium, sed ad mentium visionem dictum est pertinere quod narrat.

XXIX. Sed rursus ne desiderium nostrum a corporis sensu ad alium corporis sensum migraret, hoc est, ad aures ab oculis; ideo cum dixisset, [Nec corporalibus Deus oculis quæritur, nec circumscibitur visu, nec tactu tenetur;] addidit etiam, [nec auditur affatu;] ut si possumus, unigenitum Filium, qui est in sinu Patris, sic intelligamus

¹ Matth. xxv, 42. — ² Zach. xii, 10. — ³ Philip. ii, 6. — ⁴ Matth. v, 8.

narrantem, quomodo et Verbum est, non sonus auribus instrepens, sed imago mentibus innotescens, ut illic interna et ineffabili luce clarescat quod dictum est: « Qui me vidit, » vidit et Patrem¹: » quod hic Philippo dicebatur, quando videbat, et non videbat. Sequitur enim hujus visionis eximius concupitor Ambrosius, dicens, [Et cum absens putatur, videtur: et cum præsens est, non videtur.] Non dixit cum absens est, sed, cum absens putatur. Nusquam enim absens est, qui cœlum et terram implet; nec spatiis includitur parvis, magnisque diffunditur, sed ubique totus est, et nullo continetur loco. Hoc qui excedente mente intelligit, videt Deum, et cum absens putatur. Qui autem hoc non potest, oret et agat ut posse mereatur, nec ad hominem disputatorem pulset, ut quod non legit legat; sed ad Deum Salvatorem, ut quod non valet valeat. Unde autem dixerit, [et cum præsens est non videtur] consequenter aperuit, dicens, [Denique nec Apostoli omnes Christum videbant. Et ideo ait: « Tanto tempore » vobiscum sum, et adhuc me non cognovistis? »] Ecce quomodo Deus præsens erat et non videbatur.

XXX. Sed quare non ausus est dicere, Denique nec Apostoli Christum videbant, sed ait, [nec Apostoli omnes,] tanquam aliqui tunc viderent ea visione, in qua ipse et pater unum sunt? An forte illud attendit, quod cum Petrus dixisset, « Tu es Christus Filius Dei vivi; » responsum accepit, « Beatus es, Simon Bar-Jona, quia » non tibi revelavit caro et sanguis, sed Pater meus, qui » in cœlis est²? quamvis illa revelatio utrum per fidem tantæ rei creditæ, an per visionem inspectæ facta in ejus mente fuerit, non mihi videatur elucere; cum et ipse Petrus tam parvulum se adhuc illi ostenderit, ut ti-

¹ Joan. xiv, 9. — ² Matth. xvi, 17.

meret ne amitteret morientem, quem Filium Dei vivi hoc est, vitæ fontem fuerat paulo ante confessus.

XXXI. Deinde potest movere, quomodo jam ipsa Dei substantia videri potuerit a quibusdam in hac vita positus, propter illud quod dictum est ad Moysen, « Nemo » potest faciem meam videre et vivere¹: » nisi quia potest humana mens divinitus rapi ex hac vita ad angelicam vitam, antequam per istam communem mortem carne solvatur. Sic enim raptus est, qui audivit illic ineffabilia verba quæ non licet homini loqui²: ubi usque adeo facta est ab hujus vitæ sensibus quædam intentionis aversio, ut sive in corpore, sive extra corpus fuerit, id est utrum, sicut solet in vehementiori extasi, mens ab hac vita in illam vitam fuerit alienata manente corporis vinculo, an omnino resolutio facta fuerit, qualis in plena morte contingit, nescire se diceret. Ita fit ut et illud verum sit, quod dictum est, « Nemo potest faciem meam videre et » vivere; » quia necesse est abstrahi ab hac vita mentem, quando in illius ineffabilitatem visionis assumitur; et non sit incredibile quibusdam sanctis nondum ita defunctis, ut sepelienda cadavera remaneret, etiam istam excellentiam revelationis fuisse concessam. Quod existimo cogitasse illum, qui noluit dicere, nec Apostoli Christum videbant, sed ait, [nec Apostoli omnes Christum videbant,] credens quibusdam eorum divinitatis quoque ipsius visionem, de qua loquebatur, etiam tunc potuisse donari; certe propter beatum Paulum, quia et ipse quamvis novissimus, utique Apostolus erat, qui de sua illa ineffabili revelatione non tacuit.

XXXII. Quanquam et illi fidelissimo antiquo famulo Dei Moysi, mirum nisi in hac terra laboraturo, populumque illum adhuc recturo, concessum est quod petivit,

¹ Exod. xxxiii, 20. — ² 2 Cor. xii, 2.

ut claritatem Domini videret, cui dixerat, « Si inveni » gratiam ante te, ostende mihi temetipsum manifeste¹. » Accepit enim in præsentia congruum responsum, quod faciem Dei vivere non posset, quam nemo videret et viveret, hoc modo significante Deo alterius potioris vitæ illam esse visionem. Deinde in verbis Dei futuræ Christi Ecclesiæ mysterium figuratum est. Gestavit quippe Moyses typum populi Judæorum in Christum passum postea credituri: ideo dictum est illi, « Cum transiero, posteriora mea videbis²: » et cætera quæ ibi dicuntur, mirabili sacramento prænuntiant Ecclesiam post futuram, unde modo longum est disputare. Quod autem dicere institueram, desiderio ejus etiam illud, quod petierat, fuisse concessum, in libro Numerorum postea demonstratum est³, ubi Dominus arguit contumaciam sororis ipsius, et dicit aliis Prophetis in visione se apparere et in somno, Moysi autem per speciem, non per enigmata: ubi etiam addidit dicens, « Et gloriam Domini vidit. » Quid ergo est quod eum sic fecit exceptum, nisi forte quia illa contemplatione dignum etiam tunc habuit populi sui talem rectorem et ministrum in tota domo sua fidelem, ut quemadmodum concupiverat, videret Deum sicuti est, quæ contemplatio cunctis filiis in fine promittitur?

XXXIII. Ista credo considerans vir ille sanctus cujus verba tractamus, [nec Apostoli, inquit, omnes Christum videbant,] quoniam forte aliqui eorum etiam ipso tempore viderant, secundum ista quæ dixi. Ut autem probaret quod dixit, quia non omnes videbant continuo subjecit, [Et ideo ait, « Tanto tempore vobiscum sum, » et adhuc me non cognovistis⁴!] » Deinde jungens a qualibus Deus videatur illa contemplatione sicuti est:

¹ Exod. xxxiii, juxta lxx. — ² Ibid. 23. — ³ Num. xii, 6. — ⁴ Joan. xiv, 9.

[Qui enim cognovit, inquit, quæ sit latitudo, et longitudo, et altitudo, et profundum, et supereminentem scientiæ charitatem Christi, vidit et Christum, vidit et Patrem¹.]

XXXIV. Ego² hæc verba Apostoli Pauli sic intelligere soleo³: In latitudine bona opera charitatis: In longitudine perseverantiam usque in finem: In altitudine spem cælestium præmiorum: In profundo inscrutabilia judicia Dei, unde ista gratia in homines venit. Et hunc intellectum coaptare etiam sacramento crucis, ut in latitudine accipiatur transversum lignum, quo extenduntur manus propter operum significationem: In longitudine ab ipso usque in terram, ubi totum corpus crucifixum stare videtur, quod significat persistere, hoc est longanimitè permanere: In altitudine ab ipso transverso ligno sursum versus quod ad caput eminet, propter expectationem supernorum, ne illa bona opera atque in eis perseverantia, propter beneficia Dei terrena atque temporalia, facienda credantur; sed potius propter illud, quod desuper sempiternum sperat fides, quæ per dilectionem operatur: In profundo autem pars illa ligni, quæ in terræ abdito defixa latet, sed inde consurgit omne illud quod eminet; sicut ex occulta Dei voluntate vocatur homo ad participationem tantæ gratiæ, alius sic, alius autem sic: Supereminentem vero scientiæ charitatem Christi, eam profecto, ubi illa est pax, quæ præcellit omnem intellectum. Sed sive hoc in illis apostolicis verbis etiam ille senserit evangelicus disputator, sive aliud aliquid fortasse congruentius; vides tamen etiam hoc, ni fallor, a regula fidei non abhorrere.

XXXV. Unde autem nunc agimus propter contuitum

¹ Ephes. iii, 18. — ² Bedæ vulgatus Ephes. iii, 18. — ³ In epistola cor., cap. 26.

spiritalem, cum dixisset, [Qui cognovit quæ sit latitudo, et longitudo, et altitudo, et profundum, et supereminentem scientiæ charitatem Christi, vidit et Christum, vidit et Patrem;] ne alicui tardissimo de corporali visione dicere videretur, [Nos enim, inquit¹, jam secundum carnem non novimus Christum, sed secundum spiritum. Spiritus enim ante faciem nostram Christus Dominus.] Quod ait hoc loco, [novimus,] secundum fidem dixit, quæ nunc est, non secundum contemplationem, quæ tunc erit: quia et illud novimus quidquid fide non ficta, etiamsi nondum per speciem contuendo, jam tamen inconcusse credendo retinemus. Denique cum dixisset, jam non se secundum carnem Christum nosse, sicut Apostolus ait; et addidisset testimonium de Propheta, « Spi- » ritus enim ante faciem nostram Christus Dominus¹, » continuo subjecit, [Qui nos in omnem plenitudinem Dei misericordia sua implere dignetur, ut videri possit a nobis.] Certe manifestum est quod illam notitiam, ubi dixerat, [novimus,] ex fide posuit, ex qua modo justus vivit, non ex contemplatione, qua Deum videbimus sicuti est. Hanc enim sibi et nobis consequenter optavit, futuramque significavit, dicendo, [Qui nos in omnem plenitudinem Dei misericordia sua implere dignetur, ut videri possit a nobis.]

XXXVI. Hanc plenitudinem Dei quidam in sermone Apostoli sic intellexerunt, ut putarent nos hoc futuros omnino quod Deus est. Hæc enim verba, sicut recognoscis, Apostolus posuit ita loquens, « Cognoscere etiam » supereminentem scientiæ charitatem Christi, ut implea- » mini in omnem plenitudinem Dei³. » Quapropter, in- » quiunt, si aliquid minus quam Deus habebimus, et in aliquo minores erimus, quomodo implebimur in omnem

¹ 2 Cor. v, 26. — ² Thren. iv, 20. — ³ Ephes. iiii, 19.

plenitudinem Dei? sed quoniam implebimur, profecto erimus æquales. Aversaris ictum utique et detestaris humanæ mentis errorem, scio, et recte facis. Sed quomodo intelligenda sit ista plenitudo, qua dictum est implendos nos esse in omnem plenitudinem Dei, postea si Deus voluerit pro viribus, quas dederit, disseremus.

XXXVII. Nunc autem quod mihi proposueras, et ad explicandum difficile videbatur, utrum explicatum sit, diligenter attende recolendo quæ dicta sunt. Si enim quæris, utrum possit Deus videri. Respondeo, Potest. Si quæris, unde sciam. Respondeo, Quia in veracissima Scriptura legitur, « Beati mundo corde, quoniam » ipsi Deum videbunt¹: » et cætera talia. Si quæris quomodo dictus sit invisibilis, si videri potest. Respondeo, invisibilem esse natura, videri autem cum vult, sicut vult: plurimis enim visus est, non sicuti est, sed quali specie illi placuit apparere. Si quæris, quomodo eum vidit vel Cain sceleratus, quando de suo scelere ab illo interrogatus et judicatus est²; vel etiam ipse diabolus, quando venit cum Angelis, ut coram illo assisteret, si « Beati mundicordes; quoniam ipsi Deum videbunt: » Respondeo, non quidem esse consequens, ut etiam videant Deum, qui voces ab eo factas aliquando audiunt. Neque enim viderunt eum, qui audierunt quando dixit ad Filium; « Et clarificavi et clarificabo iterum³. » Verumtamen non esse mirandum, si aliqui etiam non mundi corde vident Deum in specie, quam voluntas ejus fecerit, latente invisibili et apud se incommutabili manente natura. Si quæris, utrum etiam sicuti est possit aliquando videri. Respondeo, filiis hoc esse promissum, de quibus dictum est, « Scimus quia cum apparuerit similes ei erimus; quoniam videbimus eum sicuti est⁴. » Si quæris,

¹ Matth. v, 8. — ² Gen. iv, 6. — ³ Joan. xii, 28. — ⁴ 1 Joan. iiii, 2.

unde eum videbimus. Respondeo, unde Angeli vident, quibus tunc erimus æquales¹. Sicut enim videntur ista quæ visibilia nominantur, Deum nemo vidit unquam, nec videre potest, quoniam lucem habitat inaccessabilem, et est natura invisibilis sicut incorruptibilis²: quæ contextim posuit Apostolus dicens, « Regi autem sæculorum invisibili, incorruptibili³: » quia sicut nunc incorruptibilis, nec postea corruptibilis; ita non solum nunc, sed etiam semper invisibilis. Nec in loco enim videtur, sed mundo corde: nec corporalibus oculis quaeritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu. Unigenitus autem Filius⁴, qui est in sinu Patris, deitatis naturam atque substantiam insonabiliter narrat, et ideo dignis idoneisque tanto conspectu oculis etiam invisibiliter monstrat. Ipsi enim sunt oculi, de quibus Apostolus dicit, « Illuminatos oculos cordis vestri⁵. » Et de quibus dicitur, « Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in morte⁶. » Dominus enim spiritus est. Unde qui adhæret Domino unus spiritus est⁷. Proinde qui potest Deum invisibiliter videre, ipse Deo potest incorporaliter adhærere.

XXXVIII. Puto jam non esse in quæstione, quam proposuisti, amplius quod requiras. Sed in hac tota nostra disputatione considera quid videris, quid credideris; quid adhuc nescias, sive quia non dixi, sive quia non intellexisti, sive quia non judicasti esse credendum. Et ea quæ vera esse vidisti, adhuc discerne unde videris, utrum recolendo illa te vidisse per corpus, sicut corpora cœlestia vel terrestria; an vero nunquam corporalibus

¹ Matth. xviii, 10, et Luc. xx, 36. — ² 1 Tim. vi, 16. — ³ Ibid. 17. —
⁴ Joan. 1, 18. — ⁵ Ephes. 1, 18. — ⁶ Psal. xii, 5. — ⁷ 2 Cor. iiii, 17. —
⁸ 1 Cor. vi, 17.

ea attigeris visibus, sed sola mente intuens, vera et certa esse perpexeris, sicut voluntatem tuam, de qua ego tibi credere loquenti possum, eam vero, ut abs te videtur, videre ipse non possum. Et cum hæc utraque discreveris, etiam id attende unde discernas. Quamvis enim alia corpore, alia mente videamus; horum tamen duorum generum ipsa discretio videtur mente, non corpore; et ea quæ mente conspiciuntur, non indigent ullo corporis sensu, ut ea vera esse noverimus. Quæ autem per corpus videntur, nisi mens adsit, quæ talia nuntiata suscipiat, nulla possunt scientia contineri: et quæ nuntiata quasi suscipere perhibetur, foris ea relinquit. Sed eorum imagines, id est, incorporeas similitudines corporum, incorporaliter commendat memoriæ, unde cum voluerit et potuerit, velut de custodia productas atque in conspectum cogitationis exhibitas judicet. Et cum valet, etiam ista duo discernit, quid in specie corporali foris reliquerit, quid ejus simile intus aspiciat; et illud absens, hoc præsens esse dignoscit: sicut me absente faciem mei corporis cogitas, et illa tibi est imago præsens; absens autem facies, cujus imago est: et hæc corpus, illa vero incorporea corporis similitudo est.

XXXIX. Iis ergo, quæ vides, diligenter fidenterque perspectis atque distinctis, attende quæ credis in hoc ipso sermone toto, ex quo ad te loqui his litteris cœpi; et in eis ipsis, quibus non visis accommodas fidem, ipsa testium pondera discernendo, perpende. Neque enim mihi sic credis quemadmodum Ambrosio, de cujus libri tanta illa testimonia posui. Aut si ambobus nobis æqua lance putas esse credendum, numquid ullo modo Evangelio nos comparabis, aut scripta nostra Scripturis canonicis cœquabis? Profecto si recte in dijudicando sapis longe nos infra vides ab illa auctoritate distare. Et